

TÖRÖK PÉTER

Adalékok bölsei Buday István életrajzához

A lassan tizenöt éve napvilágot látott alapmű a következőképpen foglalja össze bölsei Buday István életútját:

„Beölsei Buday István 1654-ben született. 1688-ig Szentjobbi vicekapitány, majd 1688–1703 között Bihar vármegye első alispánja. 1703. júl. 26–28. között a sámsoni táborban csatlakozik Rákóczihoz. 1703. júl. 29-étől 1703 októberig az udvari kapitányi teendőket látja el. Ezt követően nevezik ki a szabolcsi hajdúvárosok élére. 1703. okt. 22-én ezereskapitányként említik, ő vezényli a hajdúvárosok által kiállított lovas-ezredet. 1703 végén löcsei kommandáns, 1704. febr. 14-én pedig generális főstrázsamester; a Szatmár alatt lévő hadak direktora. 1705-ben a szécsényi országgyűlésen aláírta a konföderáció szövetséglevelét. 1706. május 15-én nevezik ki Duna-Tisza közti kommandérozó vicegenerálisnak, ezzel párhuzamosan a hajdúvárosi főkapitányi tisztséget szemerei Szemere László veszi át. 1706. december 7/25. Particularis kommandérozó generális Nyitra és Trencsén vármegyében, Nagytapolcsány székhellyel. 1707-ben az ónodi országgyűlésen a hadi rendek követe. 1710. május 18. előtt hal meg pestisben Nagymihályban.”¹

A szórványos adatokra támaszkodó szócikk jól tapintható keretet ad Buday István életútjának, amelyben markáns szerepet töltött be a II. Rákóczi Ferenc oldalán szinte végigküzdött szabadságharc.

A 2005-ben megjelent lexikon mellett a Mészáros Kálmán nevéhez fűződő kutatások² – amelyek a kuruc tisztikart kívánták körülhatárolni és bemutatni – segíthetik a címben szereplő egykori alispán szabadságharcban betöltött helyének tisztázását.

Elmondhatjuk, hogy Buday Istvánról a rendelkezésünkre álló alapinformációkon kívül csak nagyon kevés újabb adatot találhatunk a releváns szakirodalomban. Sok esetben ezek a szikár, pár bejegyzésből álló gyűjtések egymásból keletkeztek, átemelve a feltevéseket, de egymással ellentétes leírásra, adatütközésre is van példa.³

¹ Heckenast 2005: 82.

² Mészáros 2006.

³ A Nagy László és Nyakas Miklós nevével fémjelzett nagy hajdú-adattár sem foglalkozik részletekbe menően Buday személyével. Nagy–Nyakas 2001: 89. A legújabb Bihar vármegyei nemesi családgyűjtemény pedig nagyobb részt a megjelent kiadványokat összegzi: „*Buday István (bölcsei) és testvérei, c. n. levelet kapnak 1649.V.16-án, III. Ferdinándtól. István (Orosz Bóra) Bh. m. első alispánja (1688–1711), 1706-ban lovas-ezredet vezényelt Rákóczi seregében, melynek tagjait zömével Biharban verbuálták. Valószínűleg*

Nem célunk egy teljes, minden részletre kiterjedő életút megírása, munkánk homlokterében a Rákóczi-szabadságharc időszaka áll, kutatásainkat is erre a közel nyolc évre fókuszáltuk. Ennek ellenére szeretnénk néhány alapvető, eddig el nem döntött életrajzi adattal kapcsolatban is új forrásokat bemutatni és a már közismert, illetve a szakma által még teljeskörűen ki nem bontott közgyűjteményi információkat összevetni annak érdekében, hogy a felvázolásra kerülő pálya minél több sarokpontja ismertté váljon előttünk.

Eredet, származás, család

A bölsei Buday család eredetével kapcsolatban a nagyobb családtörténeti összefoglalók eltérő megállapításra jutottak. A legtávolabb Nagy Iván nyúlt vissza, aki Magyar Balázst, Mátyás király udvarnokát és tanácsosát nevezi meg a család őseként, aki – miután Budán raboskodott – mintegy kárpótlásként kapta meg a Bihar vármegyei Bölcsé települést, amelyről nemesi előnevüket eredeztették. Később Magyar Balázs még vezetéknevét is Budaira változtatta, így állítva emléket egykori fogságának.⁴

Kempelen Béla óvatosabban fogalmaz leírásában: „*Ugy látszik, biharmegyei eredetű család; utóbb több megyébe elszármazott.*” Ő már nem is tesz említést Magyar Balászról és a budai fogságról, a bizonytalan adatok nem is szerepelnek a szócikkben.⁵

A család eredetét később sem sikerült megnyugtatóan tisztázni, de talán a Nemzetiségi Zsebkönyv összeállítása állhat legközelebb a valósághoz: „*A család eredete még nincs tisztázva. A leszármazás az 1616-ban élt Buday Istvántól hozható le, ki Szatmár-megye nemesei közt volt beírva, kinek fia Dániel, ennek fia István, kurucz tábornok volt, a kitől a ma élő magyarországi ág lejön.*”⁶

A Zsebkönyv adatait látszik megerősíteni egy Szatmár vármegyei közgyűlésen készült nemességigazolás, amely a következőket tartalmazza: „*...bölsei Budai Zsigmond és László urak nevében és személyében, kiknek híres Bihar vm. alispánja,*

Fráter István huszti kapitánytól kaphatta zálogba Keserűt, melyet bírt 1692-ban, rajta B. István udvarházával, de ezeket később kiváltották. Kiskerekiben (1695, 1705) és Érsemjénben is birtokos volt (1700-tól), 1701-ben adománylevelet kap Oláhkakucsra és Rikosdra, bírja utóbbiakat 1717 körül is.” Emödi 2015: 115.

⁴ Nagy 1858: 250–251.

⁵ Kempelen 1911: 457.

⁶ Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv 1905: 133. Feltehetően Pozsonyi József is a Zsebkönyv gondolatosságát követte, amikor nagyon röviden összegezte a Buday Istvánról ismert adatokat: „*Buday István Szatmár vármegyei, de eléggé bizonytalan származású családja a Magyar Nemzetiségi Zsebkönyvben a 17. század legelejétől van kimutatva. Generális főstrázsamesteri rangban a fejedelem testőrségének parancsnoka volt.*” Pozsonyi 2006: 149.

másika pedig híres Szabolcs vm. törvényszékének ülnöke, megkerestettünk, hogy ne terheltecsünk bizonytságot tenni arról, milyen rendűek és rangúak ők és elődeik, kik vármegyénk kebelében laktak hajdan s vármegyénkben örökösödési jogon bizonyos birtokrészeket is bírtak, mint amely dolgokat nekünk kell a legjobban tudnunk. Miután nem szabad megtagadni a beleegyezést attól, aki jogos dolgokat kér, bizonyítjuk és elismerjük, hogy az említett bölsei Budai Zsigm[ond] és László urak elődei, nevezetesen tekintetes atyjuk a boldogult István úr, tudniillik Dániel úrnak, ugyancsak bölsei Budai István fiának a fia, vármegyénk ősi, valóságos és kétségtelen nemeseinek, tudniillik a mi elődinknek sorába és számába tartoztak... így kívánván ezt a közigazság az 1727. év márc. havának 3-ik és következő napjain említett Szatmárnémeti szabad és királyi városban tartott megyei közgyűlésünkön.”⁷

A nemességigazolásból arra következtethetünk, hogy a család története egészen a 17. század elejéig nyúlik vissza, legalábbis a felsorolásra került ősök három generációja erre enged következtetni. Az armális elnyerésének időpontja bizonytalan, de a rendelkezésünkre álló információk alapján az első generáció tagjaként megemlített István nevéhez fűződhet a címereslevél megszerzése.⁸

A család származási helyéről tanúskodó adatok sem egyenlítettűek, meglehetősen nehézkes kibogozni, hogy a Buday família mely vármegyéhez kötődik. A 17–18. század folyamán egyértelműen kimutatható, hogy Szabolcs, Szatmár és Bihar vármegye történetében különböző tisztségek útján vállaltak szerepet a bölsei Buday család tagjai. Ezek a későbbre datálható felbukkanások engedték meg a kutatóknak, hogy eltérő származási területet állapítsanak meg a család számára. Nagy Iván szerint – aki Magyar Balázst nevezi meg ősként – Bihar vármegyei nemesekről van szó, akik előnevüket a bölcsi (bolcsi) pusztáról kapták.⁹

⁷ MNL HBML IV.B. 456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték. Buday család anyaga.

⁸ A család címeréről a következőket írja a Wappenbuch: „*Wappen: In B. auf gr. Dreiberge ein g. Greif, in der erhobenen Rechten drei g. Weizenähren haltend. – Kleinod: Der Greif wachsend.*” Siebmacher 1893. Családok, Buday, VI. A Kempelen-féle összefoglalóban és a Nemzeti Zsebkönyvben is három nyilvánvaló szerepel a leírásban, ellenben a Wappenbuch-ban megjelent címerképen három búzakalász látható. Az armális elnyerésének időpontjáról Kempelen nem tesz említést, Nagy Ivánnál a Magyar Balázs-le származás jelenik meg, amiből kifolyólag nem is írhat későbbi nemesítésről a családdal kapcsolatban. A Nemzeti Zsebkönyv 1616-ra teszi a nemesítést, míg Reszeghynél 1649 bukkan fel. Kempelen i. m. 457.; Nagy i. m. 250–251.; Magyar Nemzeti Zsebkönyv i. m. 133.; MNL HBML IV.B. 456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték. Buday család anyaga. Véleményünk szerint a Nemzeti Zsebkönyvben szereplő dátum lehet a helyes, mert a Reszeghy által írt 1649-es nemesítés egy másik Buday családdal tartozik: Siebmacher i. m. Családok, Buday, III.

⁹ Nagy i. m. 250–251. Az egykori Bihar vármegyében bölcsi, bolcsi, bócsi pusztá néven két település mellett találhatunk birtokrészt. A Zsadánynál fekvő Bölcsi pusztát és a Berettyóújfaluhoz (korábban Berettyó-szentmártonhoz) tartozó bolcsi vagy bócsi pusztát. A bócsi pusztáról tudjuk, hogy 1625-ben hajdúk kértek

Kempelen és a Nemzeti Zsebkönyv óvatosabban fogalmaz, jelezve a család származásának bizonytalanságát, attól függetlenül, hogy a XIX. században ismert és elismert családtagok vettek részt a tiszántúli vármegyék politikai és közigazgatási életében.¹⁰

Úgy véljük, hogy a szakirodalom által bizonytalan formában közreadott származás kérdése némileg árnyalható újabb adatok bevonásával. A bölsei, bölcsei, böltsői, beölsei előnévben szereplő település véleményünk szerint az egykori Abaúj vármegyében található, több részből álló helységre utal.¹¹ Érdekes adalékként említhetjük meg, hogy bölsei Buday István második feleségének, kellemesi Melczer Erzsébetnek családjá feltehetően a XVI. század közepe tájékán kebelezte be Felső- és Szigetbölst, illetve Alsóbölsén és Kápolnabölsén még a XVIII. század végén is rendelkeznek porcióval.¹² A származás tekintetében azt is érdemes figyelembe vennünk, hogy Buday István mindkét feleségének – csicserei Orosz Borbála és kellemesi Melczer Erzsébet – családjai inkább a felső-magyarországi, észak-tiszántúli vármegyékben játszottak jelentősebb szerepet, míg Bihar vármegyei jelenlétük kevesebb súllyal esett a latba mind egzisztenciális, mind politikai téren.

Az újabb információhalmaz sem adhat számunkra megnyugtató választ a család származásáról, pusztán árnyalni tudjuk azt a képet, amely a szakirodalom alapján rendelkezésünkre áll. Minden bizonnyal újabb kutatások szükségesek ahhoz, hogy a bölsei Buday család eredetét megnyugtató formában lehessen tisztázni.

Feleségek és gyermekek

Buday István családi állapotát illetően hasonló kavargás érzékelhető, mint a származás kérdésével kapcsolatban.

A Kempelen-féle összeállítás nem tér ki részletesen az egykori kuruc tiszt szűken vett családi kapcsolataira, nem tudhatjuk, hogy Buday valaha megnősült, esetleg születtek-e gyermekei.

és kaptak itt letelepedési engedélyt. Seres 2004: 1234–1241. Rác Anita megállapítása szerint: „...település neve a Bolcs személynévből metonimikus úton született, s birtoklásra utalhatott.” Rác 2007: 57–58.

¹⁰ Kempelen i. m. 457., Magyar Nemzeti Zsebkönyv i. m. 133.

¹¹ KÁNYA~, BÁBOLNA~, SÁNDOR~, SZIGETH~Bölsze névalakkokkal, majd később Hárombölse néven összeolvadt településsel találkozhatunk a helységnévtárakban. Czuczor–Fogarasi 1862. és Helységnévtár 1892.

Természetesen a Rákóczi-szabadságharc iratanyagában is megjelenik Bölsze neve, amely több alkalommal is átesett összeírásokon. Pl. MNL OL G 19 II. 3. h 22. d. – Prot. Rák. III. kötet 243r. fol. (390. oldal) – Abaúj, Zemplén és Borsod vármegyék, illetve a hajdúvárosok mustrálásáról szóló leirat. A lap szélén feljegyezve: „Abaúj Bölts”.

¹² MNL OL P 1826 21. tétel No. 1–14. Bölsze

Nagy Iván családtörténeti könyvsorozatában a családfa ágrajzának tetején találhatjuk Buday Istvánt, akinek a felesége Orosz Bora, közös gyermekük pedig a Zsigmond nevet kapta a keresztségben.¹³

A Nemzeti Zsebkönyv már több adatot közöl a Buday családról: „*A jelenlegi nemzedék B. István (1707.) kurucz tábornoktól származik, kinek kellemesi Melczer Erzsébettől két fia, Zsigmond és László született; az előbbtől az idősebb, az utóbbtól az ifjabb ág származik.*”

Legújabbban a *Ki kicsoda?* foglalkozott még az egykori bihari alispán katonai pályáját meghaladó kérdéssel. A Budayra vonatkozó szócikk szerint két feleséget ismerhetünk, csicseri Orosz Borbálát – akiről Nagy Iván is említést tesz – és kellemesi Melczer Erzsébetet.

A Buday által írt, vagy neki címzett levelekben nem találtunk olyan bejegyzést, említést, amely kifejezetten a családjáról szólna, ebből kifolyólag első kézből nincs adat a birtokunkban, amely teljes hitelességgel bírna. Csicseri Orosz Borbáláról – kutatásaink jelenlegi állása szerint – a nagy, fentebb idézett családtörténeti összefoglalók bejegyzésein kívül a személyére vonatkozóan nem találtunk érdemi információt, amely segítene tisztázni a viszonyokat. Ellenben kellemesi Melczer Erzsébet több alkalommal is felbukkan a különböző levelezésekben, sőt, ő maga is hagyott ránk néhány kéziratot. Ezekből a levelekből kiderül számunkra, hogy Melczer Erzsébet követte férje példáját, és hűségesen szolgálta Barkóczi Krisztinát, Károlyi Sándor feleségét.¹⁴ A rendelkezésünkre álló adatok alapján talán nem tűnik elhamarkodott kijelentésnek, ha tényként kezeljük mindkét házasságot, bár azok pontos időhatárát nehéz lenne meghatározni, találgatásokba bocsátkozni pedig nem kívánunk.

Buday István gyermekeiről is különböző felvetések rajzolódnak ki előttünk, némileg keverve az anyai szerepeket. Nagy Iván összeállításában Buday István feleségként Orosz Borbála szerepel, akitől Zsigmond nevű fia született. Itt nem kerül említésre sem Melczer Erzsébet, sem más gyermek. A Kempelen-féle családtörténeti munka nem is közöl adatokat Buday családi állapotáról, csak a leszármazottakról kaphatunk egy-egy morzsát.

A Nemzeti Zsebkönyv korábban idézett sorai szerint Buday István és Melczer Erzsébet házasságából két fiú, Zsigmond és László született, miközben csicseri Orosz Borbála személye említésre sem kerül.

¹³ Nagy i. m. 250.

¹⁴ Kellemesi Melczer Erzsébet személyével a későbbiekben részletesen foglalkozunk, főként a Károlyi és a Buday család közötti társadalmi kapcsolat felvázolásánál.

A fentebb említett Szatmár vármegyei nemességigazolással összefüggő kiadmány szerint a két testvér, Zsigmond és László együtt fordultak 1727-ben a közgyűléshez kérésükkel. Ebben az igazolásban részletesebben csak a férfi felmenők szerepelnek, nem kapcsolódik teljes családfa a beadványhoz – legalábbis a másolat ezt nem tartalmazza –, így csak azt tudjuk tisztázni, hogy Buday Istvánnak két fiúgyermeke volt. Segítségünkre talán Melczer Erzsébet levelei siethetnek, amelyekben elvélve találunk utalást egy fiúra, de név szerint őt sem említik.¹⁵

Azt feltételezhetjük, hogy Buday István először csicserei Orosz Borbálát vette feleségül, akitől Zsigmond nevű fia született, majd később újránősült és a kellemesi Melczer Erzsébettel kötött házassága gyümölcseként pedig László látta meg a napvilágot.¹⁶

Katonai és/vagy közigazgatási karrier?

Buday István szülőhelyéről, születésének pontos időpontjáról és fiatalkoráról kutatásunk jelenlegi állása szerint nem igazán rendelkezünk kézzelfogható adatokkal. A *Ki kicsoda?* szócikkén kívül csak a Nemzeti Zsebkönyv tesz említést István szüleiéről (Buday Dániel és Halábory Roxalone), illetve a korábban idézett Szatmár vármegyei nemességigazolásban található meg az apa nevét.

Buday feltételezhetően 1654 körül született,¹⁷ de a forrásokban csak az 1670-es évek közepén bukkan fel. Ekkor mint tokaji tulajdonos és szőlőbirtokos jelenik meg előttünk, aki egy házat bírt a város alsó részén, amit később, 1674–75-ben németek szálltak meg, mivel elhagyott állapotban találták. Ezenkívül Tállyán szintén egy adómentes házat – amelyhez raktárak, pince és föld tartozott – írtak össze a nevén, amely becsértéken 1000 forintot ért. Emellett jelentős szőlővel is rendelkezett a Cse-repesen és a Palotán, amelyeket 3500 forintra értékelte az aestimatiót végző becselő.¹⁸

¹⁵ Melczer Erzsébet lábai fájnak és a fia is beteg, ezért nem tudott még intézkedni a deszka és a vas ügyében. Melczer Erzsébet levele Barkóczy Krisztinának. Halábor, 1709. szeptember 18. MNL OL P 398. No. 47214. Melczer Erzsébet Nehéz Bálinthoz fordul, mivel a császáriak lefoglalták a hegyaljai szőlőit, pedig sem ő, sem a gyermeke nem tettek semmit a császár ellen. Melczer Erzsébet levele Nehéz Bálintnak. Hely nélkül, 1711. március 22. MNL OL G 26 IV.2.a (1711) p. 46–49.

¹⁶ Arra nézve semmilyen adattal nem rendelkezünk, hogy a két gyermek mikor született. Nem tudhatjuk pontosan, hogy Buday Zsigmond részt vett-e a szabadságharc küzdelmeiben, esetleg ő lenne az, aki a *Ki kicsoda?* hasábjain, mint Ugocsa vármegyei tisztviselő szerepel. Heckenast i. m. 83. Lászlóval kapcsolatban az bizonyítható, hogy 1741-ben még élt: Bölsei Buday László néhai Buday István és néhai Melczer Erzsébet fia. Birtok átruházása. Pozsony; 1741.09.18; MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár Libri regii 42. k. 207/h p. 360.

¹⁷ Heckenast i. m. 82.

¹⁸ Ház- és szőlő összeírás. 1676. július 16. MNL OL E 156.a Fasc. 058. No. 009. és Draheim Vilmos által készített becslés a tokaji házakról, telkekről, szőlőkről. Tokaj, 1676. július 20. MNL OL E 156.a Fasc. 090. No. 038. A szőlők összeírása és becslése. 17. század vége. MNL OL E 156.a Fasc. 154. No. 057.

Arról nincs pontos információnk, hogy az ekkor 22-23 éves István katonai pályafutása mikor vette kezdetét és hol, milyen formában szolgált. Újból az 1680-as évek végén tűnik fel mint az említett vár vicekapitánya, amely tisztséget 1688-ig töltötte be.¹⁹

1688 komoly fordulópontra Buday István életében, hiszen a katonáskodást felváltotta a közhivatal viselése. A visszafoglaló háborúk következtében Bihar vármegye egyre nagyobb része került újból királyi kézbe, ahol szinte azonnal megindult a régi struktúra felélesztése, feltámasztása. Bihar szerencséjére sem a területi integritás, sem az intézményi háttér nem szenvedett helyrehozhatatlan károkat. Az újjáalakuló vármegye 1688-ban kezdte meg működését, élén Benkovich Ágostonnal, Várad püspökével.²⁰ Az első közgyűlésen választották meg az alispánokat Baranyai Mihály és Buday István személyében. Buday István szolgálataiért évi 200 forint fizetést ítélték meg, majd nem sokkal később az új alispán érkeserűi házára is megadták az általa kért adómentességet.²¹

A frissen felállt tisztikar helyzete nem volt egyszerű: a vármegye nagyobb része még mindig török kézen, ellenben a császári seregek már folyamatosan ostromolják követeléseikkel az apparátust. Nem pusztán az élelmezési nehézségek, hanem a tényleges harcok – amelyek elsősorban Váradért folytak – is számottevő erőfeszítést követeltek a vezetőktől, akik vagy követségben jártak és enyhítésért, redukcióért könyörögtek a felettes szerveknél, vagy maguk is részt vettek a vármegye területén zajló csatározásokban.²²

¹⁹ Heckenast i. m. 82. A török 1661-ben foglalta el Szentjobbot és egészen 1686-ig a kezében tartotta. Varak. hu 2016–2019., ill. muemlekiem.hu 2013. Az 1680–90-es években jelentős számú magyar helyőrség állomásozott Szentjobbon. Csáky István felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány 1687-ben a szentjobb kapitányságra Prényi Pált, Berthóthy Ferencet és Budai Istvánt terjesztette a Haditanács elé. Oross 2013: 91. 275. lgy. A szentjobb kapitányi tisztséget muraniczi Horváth János nyerte el. Bihar vármegye gyűlése. Szentjobb, 1688. augusztus 31. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 4r. és 5r.

²⁰ Mezösi 1943: 228–229. Bihar vármegye közgyűlése. Szentjobb, 1688. augusztus 31. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 4r.

²¹ Bihar vármegye közgyűlése. Szentjobb, 1688. augusztus 31. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 4v. és Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1688. október 19. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 8r.

²² A visszafoglaló háború folyamán a Várad ellen irányuló, évről évre megújuló felvonulások, kezdetleges ostromok, blokádok több éven keresztül elhúzódtak. 1687-től egészen a vár bevételéig inkább körül táborozás formájában próbáltak nyomást gyakorolni az erődítményre. Tényleges, tervezett ostromról talán csak egy alkalommal beszélhetünk, amikor a császári seregek kellő erővel vonultak fel Várad alatt és környékén, amely következtében sikerült is a várat bevenni. Bagi 2015: 178–189. Erről az időszakról Bihar vármegye történeti monográfiája a következőket írja: „1688-ban a Nagyvárad ellen induló sereg Félegyházánál állott. 1689 tavaszán megindult s már május hónapban kezdetét vette a megszállás. 1689 július 3-án Tunyogi Sámuel előbb kurucz ezredest, a mikor hajdúival táborának körülárkolásán dolgozott, a védő seregből kitört 1200 török meglepte, őt magát egy golyó halálra sebesítette, őt hadnagya elesett, négy zászlaja elveszett, a hajdúk közül is hatvanhatan véreztek el, kiket azután a segítségökre jött németek egy hegyoldalban temettek el.” Dús 1901: 197.

Ez a párhuzamosság sokrétű feladatokkal látta el az első alispánt, aki különböző követségek élén vagy követként megjelent az összes hivatalnál, amely bármilyen módon is dönthetett a vármegyét érintő kérdésekben, ügyekben. Több alkalommal megfordult Aspremont felső-magyarországi főparancsnoknál, akinél a megyére kiszabott porciós számok és más terhek kapcsán jártak el.²³ Hasonló kérelmekkel, kérvényekkel ostromolták Simon Georgius Schipkót is, aki főhadbiztosként (commissarius) a császári csapatok élelmezésének biztosítására törekedett. A kivetett porciós számok „kigazítása” miatt Buday rendszeresen látogatta Schipko szállását.²⁴

Természetesen nem csupán a közvetlen királyi adminisztrációt kellett meggyőzni a vármegye nehéz helyzetéről, hanem magát az Udvar is, ami miatt egészen Bécsig vezetett a bihari tisztviselők útja, ha már helyben nem boldogultak és nem tudták elérni kitűzött céljaikat. Buday több mint egy évtizeden át tartó alispáni munkája során nemegyszer járta meg a császárvárost, hogy némi enyhítést eszközöljön ki a sanyarú sorsát igencsak hangoztató vármegyének. Ezek a követjárások nem csupán a kezdeti időszakra korlátozódtak, mintegy a restaurálási folyamat részeként lezajló, a hivatali út kiépítését szolgáló lépések, hiszen Várad visszavételét, sőt, még a karlócai békét (1699) követően is fel-felbukkannak a jegyzőkönyvekben a közelebbi és távolabbi utazások kiadásai és a követek instrukciói.²⁵

Az 1689. évi hadi eseményekben Buday is részt vett, Corbelli oldalán, amelyről részletesen beszámolt Barkóczy Györgynek írt levelében: tegnapelőtt magyar és német hadakkal Feketebátorhoz szálltak, amit üresen találtak. Corbelli hagyott hátra katonaságot és Várad alá nyomult még aznap, ahol a törökökkel találkozóharcot vívott. Buday értesülései szerint Corbelli továbbra is Várad alá akar menni. Buday István levele Barkóczy Györgynek. Szentjobb, 1689. június 29. MNL OL P 398. 9500.

²³ Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1689. április 30. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 11r.; Bihar vármegye közgyűlése. Debrecen, 1689. július 27. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 12v.; Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1689. augusztus 9. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 12v.

²⁴ Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1689. augusztus 9. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 12v.; Bihar vármegye közgyűlése. Konyár, 1690. február 23. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 20r.

Schipko, Simon Georgius, császári főhadbiztos, Felső-Magyarországon tevékenykedett 1689 és 1691 között. Fallenbüchl 2002: 277.

A katonasággal, a katonaság ellátásával összefüggő kéréseknek a későbbiekben is eleget kellett tennie a vármegyének, emellett pedig a rendfenntartásból is ki kellett venni a részüket, amelyről Kis Balázs várad kapitány tájékoztatta Budayt. A várad kapitányértesítés értelmében a vármegye tartson hatvan katonát Váradon, akik a tolvajokat fogják üldözni. Emellett Buday a Ferdinand Carl Edler von Schweiger commissariuszal is beszélt, aki jelezte neki, hogy a már elrendelt 4000 köből gabonán kívül még további 2000 köből gabonát várnak el a vármegyétől, amit Váradra kellene beszállítani. Buday István levele Benkovich Ágostonnak. Debrecen, 1699. március 21. MNL HBML IV.1.b Fasc. II. 1016/1699. Ferdinand Carl Edler von Schweigerre lásd: Heckenast i. m. 378.

²⁵ Bihar vármegye közgyűlése. [A hely a restaurálás következtében hiányzik], 1689. november 22. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 18v.; Bihar vármegye közgyűlése. Bagos, 1690. január 5. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 19r.; Bihar vármegye közgyűlése. Mikepércs, 1690. július 11. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 24r.; A kivetett adó – amelyből Biharra 80 porta után 24 000 Ft jutott – miatt Budayt, Barlók István királyi tábla-

A követségből hazatérő Buday számára ez a bécsi út volt az utolsó, amit, mint Bihar vármegye első alispánja tett meg. Tizenhárom éven keresztül szolgálta a megyét, amely 1701-ben véget ért.²⁶

Vagyonszerzés, birtokgyarapítás

A közel ötvenéves egykori alispán a maga mögött hagyott évtizedek alatt több megye területén is birtokokat szerzett. Azzal kapcsolatban pontos információval nem rendelkezünk, hogy a Buday család milyen anyagi kondíciókkal rendelkezett korábban, csak az István nevéhez fűződő gyarapodást próbálhatjuk meg rekonstruálni.

Már korábban említettünk összeírásokat, amelyek a tokaji borvidékről készültek és amelyben Buday Istvánt is megtalálhatjuk, mint ház- és szőlőbirtokost.²⁷ Tokajban egy ház volt a tulajdonában a város alsó részén, emellett Tállyán szintén egy házat – 1000 forint értékben –, valamint szőlőt – a Cserepesen és a Palotán – írtak össze a nevében, amelyeket 3500 forintra értékelt a becslést végző Draheim Vilmos.

A tokaji terjeszkedést a későbbiekben is folytatta az alispáni rangba került Buday, akinek 1700-ban ismételtelen felmérték a birtokait. Itt már a Kanducs néven ismert szőlőhegyen található földről, illetve a Paxi (Paksi) promontóriumról, valamint a Keskenyágon fekvő területekről esik szó. A három birtokrész becslött értéke 5000 magyar

bíróval együtt Bécsbe küldik. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 266. Feltehetően ehhez az úthoz kapcsolódik az a commissio is, amelyet 1701. január 7-én, Váradon állítottak ki és amiben a Bécsben tartózkodó Barlók István és Buday István 200 német forintot vesznek át a váradi commendánstól. MNL HBML IV.1.b Fasc. III. 1309/1701. p. 81.

²⁶ A szakirodalom több időpontot is feljegyzett Buday István hivatalban töltött éveivel kapcsolatban: a Borovszky-féle megyemongráfia szerint 1688 és 1699 között töltötte be a tisztséget. Reiszig 1901a: 508. Emódi János szerint egészen 1711-ig töltötte be ezt a pozíciót. Emódi i. m. 115. A *Ki kicsoda?* szócikkében 1688–1703 közötti időszak került megállapításra. Heckenast i. m. 82.

Az 1701. április 7-én, Váradolasziban lezajlott tisztújító közgyűlésről készült feljegyzés tanúsága szerint Buday István tizenhárom éven át hűségesen és fáradhatatlanul szolgálta a vármegyét, amely neki is köszönheti, hogy a hivatali rendszer újra működőképes lett. A leköszönő alispánnak szolgálataiért és hűségéért 500 Ft-ot utalt ki a közgyűlés.

„*Perillustris Dominus Stephanus Buday Vice Comes Comitatus hujus postquam Officium Suum jam a 13 ferme Annis laudabiliter ac cum ingenti erga publicum Cottus Bonum zelus administrasset iterato vale dixit: Quem licet tam Illustrissimus Dominus Supremo Comes quam et Inclytus Comitatus omni Conatu detinere nisebatur tamen sese hic et nunc Officilem hoc Suum ulterius nullatenus administre posse declasavit. Cui Inclytus quoque Comitatus ob respectum et in remnaerationem multi faricrum utilium servitiorum Laborum et fatigiorum ejusdem que durante officii Sui Tempore penes Inclytum Comitatum majoro cum fernore inpendit Quingentes florenos deputavit.*” Bihar vármegye közgyűlése. Tisztújító gyűlés. Váradolaszi, 1701. április 7. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 269r-v.

²⁷ Lásd a 18. jegyzetet.

forintot tett ki.²⁸ Természetesen a tokaji, tokaj-hegyaljai birtokgyarapítás nem állt meg, és még további szőlőket sikerült a Buday családnak a meglévő kertekhez szereznie.²⁹

A Bihar vármegyéhez köthető vagyongyarapodásról már az első jegyzőkönyvi bejegyzések tanúságot adnak, mivel 1688 októberében Buday az érkeserűi házára kért és kapott adómentességet,³⁰ amely kapcsán azt feltételezhetjük, hogy a keserűi birtokot a jelzett dátumnál korábban sikerült megszereznie. Ezt követően Kiskereki és Kerekegyháza falvakat az udvari kamara alispáni érdemei elismeréseként adta át neki, majd Érsemjénben és Éradonyban is sikerült birtoktestet szereznie, emellett pedig Oláhkakucsra és Rikosdra adománylevelet nyert.³¹

A jelentős hegyaljai és bihari birtokszaporítás, illetve a katonai (szentjobbi vicekapitány) és hivatali (bihari alispán) szerepvállalás mind-mind Buday István ismertségét és elismertségét növelte, amely még azután sem csökkent, hogy tisztségétől 1701-ben visszavonult.

²⁸ Az összeírás tényén kívül számunkra érdekes lehet, hogy a Kanducs nevű szőlőhegyen található terület egyik földszomszédja Rákóczi Ferenc, a másik pedig Bercsényi Miklós: „*Tekintetes és Nemzetes Buday István uram nemes Bihar vármegye viceispánja itt nemes Zemplén vármegyében Tisza Tokaj város Kanducs nevű promontóriumán lévő szőleje, az melynek napkeletről az méltóságos fejedelem Rákóczi Ferenc kegyelmes Urunk eő Nagysága szőleje, napnyugatrúl pediglen az méltóságos gróf Bercsényi Miklós uram eő Nagysága szőleje szomszédságában vagyon.*” Tokaj nagyközség iratai. MNL BAZML SF1 V. 277. 100. k. p. 275. (1700). A forrásra Oláh Tamás hívta fel a figyelmet, amelyet ezúton is köszönök.

²⁹ Buday István özvegyének a nevében Tokajban egy házat írtak össze, amelyhez pince tartozott, valamint szőlőművelésre alkalmas eszközpark. Emellett tíz szőlőt is Melczer Erzsébet nevében írtak össze: Kanducs, Dersi, Paksi (amelyből kettő van), Hideg oldal házfeli, Verebes, Görbe, Boglyos, Berkenyész, Turóc. Ezenkívül Tardoson is van házuk és egy malmuk, amelyeket jelenleg nem használnak. Tokaj, Tarcal, Mád, Bénye, Tállya, Zsadány, Olaszi, Csovaj összeírása. 1711. január 13. MNL OL E 156.a Fasc. 058. No. 027.

³⁰ Bihar vármegye közgyűlése. Diószeg, 1688. október 19. MNL HBML IV.1.a 1. k. fol. 8r. Emödi János az érkeserűi birtokkal kapcsolatban a következőket írja: „*Valószínűleg Fráter István huszti kapitánytól kaphatta zálogba Keserűt, melyet bírt 1692-ben, rajta B. István udvarházával, de ezeket később kiváltották.*” Emödi i. m. 115. Mezősi ezzel szemben Buday Istvánt, mint Érkeserű földesurát említi. Mezősi i. m. 229. Még 1700-ban is írt innen levelet Brezinai Miklósnak egy készpénz kölcsön miatt: Buday István levele Brezinai Miklósnak. Érkeserű, 1700. augusztus 21. MNL OL P 1839 2. tétel No. 146. fol. 1. és a kapcsolódó quietantia: MNL OL P 1839 2. tétel No. 146. fol. 2.

³¹ Kiskerekire lásd: MNL HBML IV.B. 456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték Buday család anyaga (jelzet nélküli Rákóczy-kori töredék és 1703.1.606-7 IV.1701-4); A Székelyhidhoz tartozó javak összeírása. 1699. február 5–22. p. 12. és 25. MNL OL E 156.a Fasc. 049. No. 005. A kiskereki és érkeserűi birtokokról a szabadságharc ideje alatt még a fejedelem is rendelkezett: „*Nemzetes Vitézlő Buday István kapitány hívünk kis-kereki, keserűi jószágát Kegyelmed vegye méltó respectumban, és a mennyiben lehet, conserváltassék azon falubeli szegénység, megparancsolván Kegyelmed Gödén Pálnak is, hogy azon helységeket igyekezze conserválni, s erejek felett élés-adással ne terhelje.*” II. Rákóczi Ferenc levele Sennyei Istvánnak. Tokaji tábor, 1703. november 8. AR I/I. 142. valamint Mezősi i. m. 229. 3. lj. és Emödi i. m. 115. Kerekegyházát csak Mezősi említi. Mezősi i. m. 229. 3. lj. Érsemjén neve Emödinél bukkan fel. Emödi i. m. 115. Éradony a Reszeghy-féle családörtörténeti gyűjteményben olvasható: MNL HBML IV.B. 456.d 11. d. Reszeghy-hagyaték Buday család anyaga. Oláhkakucs és Rikosd neve először a Borovszky-féle megyemonográfiában, majd ennek nyomán Emödinél szerepel. Reiszig 1901b: 612. és Emödi i. m. 115.

Tanulmányunkban igyekeztünk megvilágítani azokat az életrajzi, családtörténeti kérdéseket, amelyek némi árnyalásra, pontosításra szorultak. A feltárt – olykor egymásnak ellentmondó – források bőven biztosítottak lehetőséget arra, hogy további elemekkel tudjuk kiegészíteni Buday István hézagos életútját.

Az egykori alispán az elsők között csatlakozott az 1703 nyarán kirobbanó, II. Rákóczi Ferenc nevével fémjelzett szabadságharchoz, amelyben fontos epizódszerep jutott Buday Istvánnak is, amellyel egy másik közleményünkben kívánunk foglalkozni.

Irodalom

BAGI Zoltán Péter

2015 Ostrom vagy blokád, ostrom és blokád. Várad visszavételének történetéhez. In: *Erdélyi Múzeum* 77. kötet. 1. füzet, 178–189. https://eda.emc.ro/bitstream/handle/10598/29500/EME_EM_2015-1_011_BagiZoltanPeter_OstromVagyBlokad.pdf?sequence=1&isAllowed=y

CZUCZOR Gergely és FOGARASI János

1862 *A magyar nyelv szótára*. Budapest. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/b-57DFC/bolze-5966C/>

DÚS László

1901 Nagyvárad története. In: *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Szerkesztő: Borovszky Samu. Budapest. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarország-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/nagyvarad-518B/nagyvarad-tortenete-irta-dus-laszlo-5200>

EMŐDI János

2015 *Bihar megye nemes családjai a római katolikus, református és evangélikus anyakönyvek tükrében*. I. kötet, A–B. Nagyvárad

FALLENBÜCHL Zoltán

2002 *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/02300/02333/02333.pdf>

HECKENAST Gusztáv

2005 *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*. (S. a. r., kieg., előszó: Mészáros Kálmán) Budapest

HELYSÉGNÉVTÁR

1892 *A Magyar Korona országainak helységnévtára* I. Általános rész I. Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerint I. Magyarország 1. Abauj-Torna vármegye. 10. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1892_helysegnevtar/?pg=23&layout=s&query=b%C3%B6lze

KEMPELEN Béla

1911 *Magyar nemes családok*. II. kötet Bebek – Byzó. Budapest

MAGYAR NEMZETSÉGI ZSEBKÖNYV

1905 *Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv. Második rész: Nemes családok*. Budapest

MUEMLEKEM.HU

2013 *Szentjobbi vár maradványai*. <http://muemlekem.hu/hatareset/Szentjobbi-var-maradvanyai-Szentjobb-2481> (A letöltés ideje: 2019. augusztus 23.)

MEZŐSI Károly

1943 *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében*. Budapest

MÉSZÁROS Kálmán

2006 *II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája 1703–1711*. Budapest

NAGY Iván

1858 *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. II. kötet. Pest

NAGY László – NYAKAS Miklós

2001 *Hajdútitesszég tüköre*. Hajdúböszörmény

OROSS András

2013 *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. Budapest

POZSONYI József

2006 Adalékok a Rákóczi-szabadságharc főtisztjeinek genealógiájához. In: Ihász István–Pintér János (szerk.): *Történeti Muzeológiai Szemle: A Magyar Múzeumi Történetész Társulat Évkönyve*, 6. kötet. Budapest, 145–169.

RÁCZ Anita

2007 *A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára*. Debrecen

ifj. dr. REISZIG Ede

1901a Bihar vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): *Bihar vármegye és Nagyvárad*. (Magyarország vármegyéi és városai). Budapest. 455–582.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-tortenete-irta-ifj-dr-reiszig-ede-5BE5/iv-a-szabadsagharctol-a-kiegyezesig-6000/i-alispanok-16881893-606D/?list=eyJmaWx0ZXJzJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9yb3ZzZemt5XzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJidWRheSBpc3R2XHUwMGUxbiJ9>

1901b Bihar vármegye nemes családai. In: Borovszky Samu (szerk.): *Bihar vármegye és Nagyvárad*. (Magyarország vármegyéi és városai). Budapest. 599–651.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bihar-varmegye-es-nagyvarad-4B81/bihar-varmegye-nemes-csaladai-irta-ifj-dr-reiszig-ede-61C3/a-xvii-szazad-6237/?list=eyJmaWx0ZXJzJzJjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfQm9yb3ZzZemt5XzEiXX0sICJxdWVyeSI6ICJidWRheSBpc3R2XHUwMGUxbiJ9>

SERES István

2004 Iktári Bethlen István és Rhédey Ferenc ismeretlen hajdútelepítő oklevelei. Hajdúk a zsákai várhoz tartozó jószágokon. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. évf. 4. sz., 1234–1241.

SIEBMACHER, J.

1893 *Wappenbuch. Der Adel von Ungarn*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/>

– Családok, Buday, III. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/der-adel-von-ungarn-magyarorszag-2/csaladok-29/buday-iii-115F/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6FsiTkZPX0tPTllfU2llyMlhY2hlc8xIl19LCAicXVlcniOiAiYnVkYXkifQ>

– Családok, Buday, VI. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Siebmacher-siebmacher-wappenbuch-1/der-adel-von-ungarn-magyarorszag-2/csaladok-29/buday-vi-1171/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6FsiTkZPX0tPTllfU2llyMlhY2hlc8xIl19LCAicXVlcniOiAiYnVkYXkifQ>

VARAK.HU

2016–2019 Szentjobb – Sániob, Románia, Erdély és Partium, Bihar vármegye – Vár <https://varak.hu/latnivalo/index/1299-Szentjobb-Var/>
(A letöltés ideje: 2019. augusztus 17.)

Közgyűteményi források

MNL BAZML SFI = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fiókleveltára

V. 277. Tokaj nagyközség iratai

MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

IV.1.a Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek (és tartozékaik)

IV.1.b Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok

IV.456.d Reszeghy-hagyaték. Buday család anyaga

MNL HBML OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár. Libri regii

https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/view/hu_mnl_ol_a057_42_0207_h/?image=0&pg=181&bbox=-123%2C-1955%2C3131%2C-45

E 156a Magyar Kamara Archívuma. Urbaria et Conscriptioes. Regestata.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/>

Fasc. 058. No. 009.

https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc058_no009/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFJFR0VTVFJBVVEEgSU4gUkVHKSBBTkQgU1pPPShcIkZhc2MuMDU4XCIgSU4gVEIUTEUpIn0

Fasc. 058. No. 027.

https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc058_no027/

Fasc. 090. No. 038.

https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc090_no038/?list=eyJxdWVyeSI6ICJNTkwgT0wgRSAxNTYgLSBhLiAtIEZhc2MuIDA5MC4gLSBOby4gMDM4LiJ9

Fasc. 154. No. 057.

https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc154_no057/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KFwiUkVHRVNUUkFUQVwiKSJ9

G 19 II.3.h A Fejedelmi Kancellária iratai. Leveleskönyvek, másolatok

G 26 IV.2.a Kérvények, levelek, jegyzékek. Levelek, tisztázatok

P 398. Károlyi család nemzeti levéltára. Károlyi család. Missiles

[A Károlyi levéltár Missiles anyaga digitális adathordozón elérhető: Acta Rákócziána – A Károlyi levéltár Rákóczi-kori iratai. (Szerk.: Laczlavik György. Készítették: Avar Anton, Laczlavik György, Mészáros Kálmán. A mustrakönyveket feldolgozta: Mészáros Kálmán. Fotók: Czikkelyné Nagy Erika.) DVD-ROM. Bp., 2011.]

P 1826 Melczer (kellemesi) család levéltára. Családi iratok.

P 1839 Melczer (kellemesi) család levéltára. Vegyes iratok gyűjteménye

PÉTER TÖRÖK

Addendum to the biography of István Buday of Bölse

Historical literature provides only a few references to researchers about the origin, family background and relationships of István Buday. The author attempts to reveal some unclear moments of the life of the deputy bailiff of the former Bihar County, which haven't been studied yet. Several unknown details were discovered in new resources of archives and family collections that helped answering questions arose from the ambiguous history of the family. Landowner of the Tokaj wine region, vice-captain of Szentjobb, deputy bailiff of Bihar County and landowner of Bihar: all these tags characterize the history of István Buday.